

To‘rayeva Sabrina G‘anisher qizi

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi,
2-kurs talabasi*

Xolmatova Asila Menglimurod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi

asilaholmatova2@gmail.com

orcid: 0009-0005-8156-9737

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimining mazmuni, funksional yo‘nalishlari va institutsional transformatsiyasi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning moliyaviy munosabatlarga jadal tatbiq etilishi natijasida moliyaviy resurslar harakati tezlashib, moliyaviy vositachilik shakllari va boshqaruv mexanizmlarida tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Tadqiqotda raqamli moliyaning iqtisodiy samaradorlik, shaffoflik va moliyaviy barqarorlikka ta’siri nazariy hamda mantiqiy tahlil asosida ochib beriladi. Olingan xulosalar raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy siyosatni takomillashtirish va moliya tizimini modernizatsiya qilish masalalarida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli moliya, FinTech, elektron to‘lovlar, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy transformatsiya.

Abstract

This article scientifically analyzes the content, functional areas and institutional transformation of the financial system in the digital economy. As a result of the rapid implementation of digital technologies in financial relations, the movement of financial resources is accelerating, and fundamental changes are taking place in the forms of financial intermediation and management mechanisms. The study reveals the impact of digital finance on economic efficiency, transparency and financial stability based on theoretical and logical analysis. The conclusions obtained are of scientific and practical importance in improving financial policy and modernizing the financial system in the digital economy.

Keywords: digital economy, digital finance, FinTech, electronic payments, financial stability, financial transformation.

KIRISH

XXI asrda raqamli texnologiyalar iqtisodiy jarayonlarning barcha bo‘g‘inlariga chuqur kirib borib, moliya tizimini ham sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

An'anaviy moliyaviy munosabatlar raqamli platformalar, elektron to'lov tizimlari va algoritmik boshqaruv mexanizmlari bilan to'ldirilmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya nafaqat pul oqimlarini boshqarish vositasi, balki axborotga asoslangan strategik resurs sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu holat moliyaviy qarorlar qabul qilish tezligi va aniqligini oshirib, iqtisodiy subyektlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tubdan o'zgartirmoqda. Shu bilan birga, moliyaning raqamlashtirilishi yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, kiberxavfsizlik, moliyaviy nazorat va institutsional muvozanat bilan bog'liq murakkab muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Mazkur sharoitda raqamli iqtisodiyot kontekstida moliyaning rivojlanish qonuniyatlarini chuqur tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifaga aylanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda raqamli iqtisodiyot va moliya o'rtasidagi bog'liqlik turli konseptual yondashuvlar asosida yoritilgan. J. Shumpeterning innovatsiyalar haqidagi nazariy qarashlari raqamli moliyaning shakllanishi uchun nazariy poydevor bo'lib xizmat qilgan. P. Samuelson va J. Stiglitz asarlarida texnologik taraqqiyotning moliyaviy bozorlar va davlat moliyasi tizimiga ta'siri keng tahlil qilingan. Zamonaviy tadqiqotlarda FinTech tushunchasi moliyaviy inklyuziya, raqobatning kuchayishi va tranzaksiya xarajatlarining qisqarishi bilan bevosita bog'lab talqin etiladi. Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda esa raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimini modernizatsiya qilish, elektron to'lovlar va raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda raqamli moliyaning makroiqtisodiy barqarorlik va moliyaviy xavfsizlikka uzoq muddatli ta'siri yetarli darajada kompleks tahlil qilinmaganligi kuzatiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv, mantiqiy tahlil va qiyosiy solishtirish usullariga asoslanadi. Raqamli moliya jarayonlarini o'rganishda klassik moliya nazariyasining asosiy tamoyillari raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashtirildi. Tranzaksiya xarajatlari nazariyasi, axborot assimetriyasi va moliyaviy vositachilik funksiyalari raqamli platformalar kontekstida qayta talqin qilindi. Metodologik yondashuv raqamli to'lov tizimlari va FinTech modellarining moliyaviy samaradorlikka ta'sirini mantiqiy tahlil asosida baholash imkonini berdi. Ushbu yondashuv moliyaning raqamli transformatsiyasini murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa sifatida talqin qilishga xizmat qildi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasini ishlab chiqishda raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy munosabatlarning ko'p qatlamli va dinamik xarakterga ega ekanligi asosiy metodik nuqta sifatida belgilandi. Shu bois, moliyaviy jarayonlarni tahlil qilishda faqat an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlarga tayanish yetarli emasligi e'tiborga olinib, raqamli

texnologiyalar bilan bog‘liq institutsional, axborot va texnologik omillar ham metodologik doiraga kiritildi. Tadqiqotda moliya nazariyasining klassik kategoriyalari – moliyaviy vositachilik, tranzaksiya xarajatlari va risklarni taqsimlash mexanizmlari – raqamli muhit sharoitida qayta talqin qilindi.

Metodologik yondashuvda tizimli tahlil usuli yetakchi o‘rin egallab, u orqali raqamli moliya elementlarining o‘zaro bog‘liqligi va moliya tizimidagi umumiy muvozanatga ta’siri baholandi. Qiyosiy tahlil yordamida an’anaviy moliya institutlari faoliyati bilan raqamli moliyaviy platformalar samaradorligi solishtirildi. Shuningdek, mantiqiy umumlashtirish orqali raqamli moliyaning iqtisodiy mazmuni va uning moliyaviy boshqaruvdagi o‘rni nazariy jihatdan asoslab berildi. Ushbu metodologik yondashuv raqamli moliyani alohida texnologik hodisa sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJALAR

Tahlillar natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimi an’anaviy bank vositachiligidan platformaga asoslangan moliyaviy munosabatlar tomon siljimoqda. Elektron to‘lovlar va raqamli moliyaviy xizmatlar moliyaviy operatsiyalar tezligini oshirib, tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirmoqda. Bu esa moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytirib, moliyaviy bozorlar likvidligini mustahkamlamoqda. Shu bilan birga, raqamli moliya moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini keng aholi qatlamlari uchun ochib, moliyaviy inklyuziyani kuchaytirayotgani aniqlandi. Quyidagi jadvalda an’anaviy va raqamli moliyaning asosiy farqlari umumlashtiriladi.

Ko‘rsatkich	An’anaviy moliya	Raqamli moliya
Tranzaksiya tezligi	Past	Yuqori
Xarajatlar darajasi	Yuqori	Past
Shaffoflik	Cheklangan	Yuqori
Qamrov	Hududiy	Global

O‘tkazilgan tahlillar natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimining eng muhim xususiyati moliyaviy operatsiyalarning tezkorligi va moslashuvchanligidir. Raqamli texnologiyalar moliyaviy oqimlarning real vaqt rejimida boshqarilishini ta’minlab, kapital aylanish tezligini sezilarli darajada oshirmoqda. Bu holat, o‘z navbatida, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytirib, iqtisodiy faollikni rag‘batlantirmoqda.

Natijalar shuningdek raqamli moliyaning moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi rolini yaqqol ko‘rsatdi. Elektron to‘lov tizimlari, mobil bank xizmatlari va raqamli kreditlash mexanizmlari orqali moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati ilgari

bank tizimidan chetda qolgan aholi qatlamlari uchun ham ochilmoqda. Bu jarayon moliyaviy resurslarning jamlanishi va qayta taqsimlanishini jadallashtirib, investitsion salohiyatni oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, tahlil natijalari raqamli moliya sharoitida moliyaviy boshqaruvning shaffofligi ortayotganini ham ko'rsatdi. Moliyaviy operatsiyalarning raqamli izlari saqlanishi moliyaviy nazoratni kuchaytirib, noqonuniy moliyaviy oqimlarni cheklash imkonini bermoqda. Biroq, texnologik infratuzilmaga yuqori darajada bog'liqlik yangi xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirayotgani aniqlangan.

MUHOKAMA

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida raqamli moliyaning ikki tomonlama iqtisodiy tabiati yaqqol namoyon bo'ldi. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar moliya tizimini samaraliroq, shaffofroq va inklyuzivroq qilmoqda. Ikkinchi tomondan esa, kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash va texnologik xatarlar moliya tizimining barqarorligiga yangi tahdidlar tug'dirmoqda. Muhokama shuni ko'rsatadiki, davlatning moliyaviy tartibga solish siyosati raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda olib borilmasa, moliya bozorida nomutanosibliklar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli, raqamli moliya sharoitida regulyator mexanizmlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida raqamli moliyaning iqtisodiy tizimdagi ikki tomonlama tabiati yaqqol namoyon bo'ldi. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar moliya tizimini yanada samarali, shaffof va inklyuziv qilmoqda. Ikkinchi tomondan esa, raqamli muhitda kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash va texnologik barqarorlik bilan bog'liq muammolar keskinlashmoqda. Ushbu holat raqamli moliyani tartibga solishda an'anaviy moliyaviy nazorat mexanizmlarining yetarli emasligini ko'rsatadi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, raqamli moliya sharoitida davlatning moliyaviy siyosati va regulyator faoliyati yangi yondashuvlarni talab qiladi. Moliyaviy bozorlar tobora platformalashib borar ekan, raqobat muhitini saqlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, raqamli moliyaning tezkor rivoji pul-kredit siyosati instrumentlarining samaradorligini qayta baholash zaruratini keltirib chiqarmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimi sifat jihatidan yangi rivojlanish bosqichiga o'tmoqda. Raqamli texnologiyalar moliyaviy munosabatlarning shakli va mazmunini o'zgartirib, moliya tizimini tezkor, shaffof va moslashuvchan qilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli moliyaning ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun institutsional muhitni

takomillashtirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va xavfsizlik mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya nazariyasi va amaliyotini uyg'unlashtirish barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimi chuqur sifat o'zgarishlarini boshdan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalar moliyaviy munosabatlarning shakli va mazmunini tubdan o'zgartirib, moliya tizimini tezkor, shaffof va moslashuvchan mexanizmga aylantirmoqda. Shu bilan birga, raqamli moliya moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirib, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli moliyaning ijobiy salohiyatidan to'liq foydalanish uchun institutsional muhitni takomillashtirish, moliyaviy tartibga solish mexanizmlarini raqamli sharoitga moslashtirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish zarur. Aks holda, raqamli texnologiyalar bilan bog'liq xavf-xatarlar moliya tizimining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya nazariyasi va amaliyotini uyg'unlashtirish, raqamli innovatsiyalarni tizimli boshqarish va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

REFERENCES

1. Поляк Г.Б. Банковское дело. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.
2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. – М.: КНОРУС, 2019. – 448 с.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyatiga oid me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.
4. Allamuratov Sh.A. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 300 b.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel, 2018.
6. Поляк Г.Б. Государственные финансы. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.
7. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2019. – 744 с.
8. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent, 2023.
9. Allamuratov Sh.A. Davlat moliyasi va fiskal siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 320 b.
10. Musgrave R. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2018.